

ВІДГУК
на дисертацію Кукуре Софії Павлівни
«ЕТНІЧНІ РЕЛІГІЇ БАЛТІЙСЬКИХ НАРОДІВ
ЯК ЧИННИК НАЦІОНАЛЬНО-КУЛЬТУРНОЇ ІДЕНТИФІКАЦІЇ»,
подану на здобуття наукового ступеня кандидата філософських наук,
за спеціальністю 09.00.11 - релігієзнавство (філософські науки)

Актуальність теми дисертації. Іманентна потреба людини в постійному пошуку власної приналежності до певної соціальної групи, сенсовизначення та віднаходження себе в буттєвій «сітці координат» - становить собою суть поняття ідентичності. Та внаслідок глобалізаційних процесів, які є об'єктивною даністю сучасності, моделі ідентичності здатні змінюватися й ускладнюватися. І найбільш динамічними й помітними є процеси зміни й трансформації моделі національно-культурної та релігійної ідентичності. Обумовлюючи можливість вирішення низки проблем історії та культури Європи особливістю власного шляху до християнізації тієї чи іншої нації, С.Кукуре досліджує етнічні релігії балтів як форму вияву національної ідентичності - визнану, «завдяки релігійній неагресивності... засобом збереження історико-культурного минулого, зв'язку з традиціями предків» (с.23).

В контексті загальної проблемності й актуальності досліджень, що торкаються процесів ідентифікації, дисертанткою віднайдена і заповнена лакуна, яка донедавна не поставала об'єктом вітчизняних релігієзнавчих зацікавлень й пошуків сучасних литовських та латвійських учених (с.22). Варто віддати належне сміливості дисертантки, яка усвідомлювала складність дослідження, серед іншого й через на те, що більшість робіт, дотичних до її теми, написані литовською та латиською мовами й не мають перекладу європейськими мовами, а фольклорний матеріал (тексти старолитовською, старолатвійською та прусською мовами) «складно піддається перенесенню до іншомовного культурного середовища й має бути сприйнятий мовою оригіналу та розшифрований відповідно до сучасних досягнень компаративної лінгвістики та етнології» (с.23-24). Між тим, запропоноване С.Кукуре дослідження продовжує та розвиває традиції української балтистики,

започатковане О. Потебнею та представлена іменами Я. Ендзеліна (Ендзелінса), Л. Булаховського, А. Непокупного. Дисертантка переконливо доводить визнання цих досліджень з боку зарубіжних вчених (В. Мажюліс, Б. Стунджа, П. Діні, Л. Палмайтіс). Крім того, важко не прийняти ще один, запропонований дисертанткою аргумент щодо актуальності, обумовлений сучасними особливостями політичного, релігійного, культурного життя Європи, проблемами національної ідентифікації, виникненням неоязичницьких рухів тощо які, з необхідністю вимагають як вивчення, так і розуміння й пояснення історичного минулого й культури європейських народів. Ці та інші ідеї, дисертантка сформувала і довела, що є безсумнівною новизною запропонованого дослідження.

2. Виконання поставлених завдань. Перелік завдань, які дисертантка поставила перед собою у своєму дослідженні, логічно охоплює проблемне поле, визначене об'єктом і предметом дослідження. Нею здійснено чіткі і обґрунтовані дефініювання основних використовуваних понять - *етнічні релігії, балтійські народи, етнос, світогляд, національна ідентичність, національна ідентифікація, язичництво, неоязичництво*, що засвідчує майже філігранну відточеність в оперуванні науково-категоріальним апаратом дослідження. Крім того, на сторінках дисертації простежується чітка й аргументована авторська позиція - чи у питанні необхідності поділу історичних джерел, в яких йдеться про боротьбу з Тевтонським орденом (с.74), чи стосовно коментарів до висловів Е.Брастиньша (с.108), чи щодо інтегративних можливостей релігієзнавства (с.129), чи в обґрунтуванні й застосуванні методу «включеного спостереження» (що, в свою чергу, дозволило дисертантці виокремити етапи свого дослідження) (с. 181 -205) тощо. Таким чином, С.Куруре засвідчує високий рівень філософської культури та вміння реалізувати комплексний та міждисциплінарний підхід у дослідженні.

Власне, варто окремо зупинитися на тому, як дисертантка використовує метод «включеного спостереження», оскільки вона протягом восьми років таким чином вивчає діяльність литовської Ромуви (с. 181), особисто брала участь

в обрядах, ритуалах та дійствах в практиці фольклорного ансамблю «Кулгрінда» (серед іншого - виконанням символічних текстів литовських дайн тощо), зокрема, на Пагорбі Гедимінаса та на Пагорбі Яніса, а також в якості солістки хору «Кулгрінда» та виконавиці на канклес на фольклорних фестивалях та в процесі запису альбомів колективу (с. 184, с. 186).

Поглиблене вивчення обраного напряму, спонукало С.Кукуре до всебічного та різнопланового підходу до матеріалу, який включав роботу в бібліотеках та архівах; відвідування місць найвизначніших битв балтів з тевтонцями та сучасних культурно-релігійних ландшафтних парків в Латвії та Литві: Межотне в Земгалі (де, за легендами, жив Намейсіс); Турайдський замок в Сигулді; «Священний ліс» Покайні; «Долина Вужихи, або богів»; «гора Бірути» в Паланзі (с. 186).

Вагомим, на нашу думку, в контексті досліджуваної тематики і її специфіки є оволодіння дисертанткою живими балтійськими мовами та підтвердження їх знання сертифікатами державних іспитів, результатом чого стала власна методична розробка курсу теоретичної граматики балтійських мов та програми семінару з пруської мови (с. 184).

Зануреність дисертантки в тему демонструють, окрім іншого: її листування з сучасним дослідником дохристиянських вірувань, етнографом та фольклористом, колишнім лідером Ромуви - професором Й. Трінкунасом (с. 118), а також бесіди з теперішнім її лідером - І.Трінкунієне, діалогізування щодо слов'янського, зокрема поліського фольклору і його порівняння з балтським з доктором філософських наук Н. Ковтун (с. 177), інтерв'ю з відомими дослідниками балтійських релігій Глаббісом Нікторіусом, Інією Трінкунієне, а також дослідниками «рідних вірувань» Павлом Тулаєвим, Станіславом Потшебовським, Янісом Брікманісом (с.185).

Вирішенню поставлених завдань сприяли і короткі біографічно-аналітичні довідки, грамотно складені і доречно вплетені авторкою в текст дисертаційного дослідження, оскільки сприяють кращому висвітленню проблематики.

Текст дисертаційного дослідження - мовно вивірений, написаний на високому рівні володіння українською мовою.

3. Теоретичне та практичне значення дисертації. Дисертаційне дослідження Кукуре С.П. має виразне теоретичне й практичне значення. Щонайперше, як в українському, так і в балтійському релігієзнавстві відсутні дотепер спеціальні дослідження етнічних релігій балтійських народів в аспекті національно-культурної ідентифікації. Відтак, дана дисертація розширює поле вітчизняного релігієзнавства шляхом уведення до наукового обігу масиву матеріалів з історії та сучасних практик етнічних релігій балтійських народів. Вивчення шляхів трансформації міфопоетичного світогляду в культурні традиції балтійських народів спрямовано на розв'язання актуальних викликів вже сучасного суспільства. Результати такого дослідження можуть використовуватися для подальших філософсько-релігієзнавчих, історичних та культурологічних досліджень в галузі медієвістики, балтистики та європеїстики, а також при підготовці праць з релігієзнавства та історії релігій та в практиці державно-конфесійного, міжконфесійного та міжрелігійного діалогу тощо.

4. Внесок дослідження в загальний релігієзнавчий дискурс. Дисертація С.Кукуре вносить низку нових тез в сучасну вітчизняну і світову релігієзнавчу дискусію. Серед них найважливішими вважаємо: доведення значимості етнографічної, літературної та богословської спадщини Л. Рези для відродження етнічних релігій в сучасній Литві, що розкривається в аналізі висвітлених вченим-богословом особливостей дохристиянського світогляду пруссів і литовців та записаних ним пруських релігійних пісень; визначення специфіки філософських праць В. Сторости (Відунаса) та їх основоположної ролі у процесі відродження етнічних релігій та національно-культурної ідентифікації, яка формувалася не як академічна система знань, а як «модель життя», практичне застосування якої мало врятувати литовський народ від зникнення, надати йому поштовх до розвитку творчих сил, орієнтувати на гуманізм; з'ясування значення наукових праць Е. Брастиньша

для історії та практики неоязичництва ХХ століття, зокрема «Церокслісу», в якому вчений подає власну реконструкцію пантеону латиських богів на матеріалі дайн; дослідження діяльності фольклорного ансамблю «Кулгрінда» як практичної форми втілення ідеї відродження етнічних релігій пруссів та литовців, що полягає в реконструкції обрядів та ритуалів дохристиянських вірувань балтів.

5. Зауваження та недоліки роботи. Незважаючи на високу наукову якість дисертації Кукуре С.П., виконання нею поставлених перед роботою завдань, новизну отриманих результатів та обґрунтованість висновків, щодо роботи слушно висловити декілька зауважень чи побажань. Наявність означених нижче прогалин не знижує цінності та якості роботи, а їх підкреслення покликане сформулювати подальші дослідницькі напрями для дисертантки.

1. В методології дослідження авторка вказує загальні принципи академічного релігієзнавства: об'єктивності, світоглядного та наукового плюралізму, конфесійної неупередженості, звідки зовсім не впливає принцип, за яким нею здійснювався відбір міфологічних систем, використаних в дисертаційному дослідженні для порівняння з балтійськими.
2. Автором використано цілу низку матеріалів писемних історичних джерел для розуміння міфопоетичного світогляду балтійських народів, однак виникає запитання - чому так мало уваги звертається на ісландський епос, зокрема «Едди»? Чи відомий дисертантці цей матеріал і чи можна порівнювати його з балтійським? Якою мірою?
3. Також цікавим аспектом слугувало б і дослідження функціонування таких релігійних структурних складових як єпископство на новохристиянізованих землях. На скільки у цьому контексті, можливим є висвітлення питання «двовір'я» у балтійських народів?
4. Обстоюючи основну думку дисертації, що «саме етнічні релігії є найбільш суттєвим чинником для національної ідентифікації, тобто процесу усвідомлення ідентичності балтійських народів» (с. 141), чи

корелює дисертантка свій підхід з поняттям «етноцентризму»? В діалозі видатних литовських інтелектуалів Леонідаса Донскіса і Томаса Венцлова («Передчуття і пророцтва Східної Європи», 2016), творчий доробок яких уже став вагомою частиною світового культурного процесу, йдеться про протистояння етно-центричного та громадянського суспільств. В контексті досліджуваної проблематики, рефлексія дисертантки на такий аспект проблеми постала би, вельми цікавою і актуальною.

5. Дисертантка широко послуговується в представленому дослідженні результатами власних інтерв'ювання, листування тощо. Ця емпірика цілком могла скласти окремий додаток до дисертації, що дозволило б авторці застосувати концепт «oral history» як «практику науково організованої усної інформації учасників або очевидців подій, зафіксовану спеціалістом» (С.Шмідт), розширивши тим самим методологічний інструментарій дослідження.

6. Щодо оформлення роботи, то хотілося б, висловити наступні побажання. Щонайперше, видається, що новизна дисертаційної роботи у її формулюванні виглядає дещо дескриптивно і лапідарно, хоча сам текст дисертації, при його прочитанні, переконує у зворотному. По-друге, варто було б структурувати висновки, виписавши їх пунктами. Це дозволило б їм виглядати чіткіше.

Висловлені зауваження та побажання аж ніяк не зменшують наукової значущості дисертації, і мають характер рекомендацій щодо подальших досліджень обраного предмету.

5. Висновок. Результати дисертаційного дослідження були доволі широко оприлюднені дисертанткою у двох одноосібних монографіях та публікаціях у збірниках, як всеукраїнського, так і міжнародного масштабів (11 статей та 7 тез конференцій). Кількість та якість, поданих в переліку дисертації та автореферату публікацій, відповідають офіційним вимогам ДАК МОН України. Апробація напрацювань дисертантки була озвучена на наукових семінарах і

засіданнях кафедри історії Київського славістичного університету, кафедри філософії Житомирського державного університету імені Івана Франка, кафедри балтистики Клайпедського університету, а також у доповідях на 15 конференціях в Україні, Італії, Латвії, Литві.

На основі вигцєвикладеного, вважаємо, що дисертація Кукуре Софії Павлівни «Етнічні релігії балтійських народів як чинник національно-культурної ідентифікації» є завершеною науковою працею, що присвячена цікавій і малодослідженій у вітчизняному релігієзнавстві проблемі, містить нові, науково обґрунтовані теоретичні результати.

Загальні висновки, поданої до опонування дисертації, корелюють з відповідними висновками, поданими в кінці кожного розділу. За структурою, оформленням та змістовим наповненням, автореферат дисертації відповідає встановленим вимогам до такого типу робіт. Зміст автореферату є ідентичним щодо основних положень дисертаційного дослідження.

Отже, дисертаційна робота «Етнічні релігії балтійських народів як чинник національно-культурної ідентифікації» відповідає чинним вимогам до кандидатських дисертацій, а її автор — Кукуре Софія Павлівна заслуговує на присудження наукового ступеня кандидата філософських наук за спеціальністю 09.00.11 - релігієзнавство.

Офіційний опонент:

старший науковий співробітник
відділу філософії та історії релігії
Відділення релігієзнавства
Інституту філософії імені Г.С.Сковороди НАН України,
кандидат філософських наук, доцент

В.В.ТИТАРЕНКО

